

ANUARIO DE ESTUDIOS MEDIEVALES
48/2, julio-diciembre de 2018, pp. 793-820
ISSN 0066-5061
<https://doi.org/10.3989/aem.2018.48.2.09>

EL CONFLICTE DE MIR GERIBERT EN EL MARC DE LA FEUDALITZACIÓ DEL PENEDÈS (1041-1058)*

MIR GERIBERT'S CONFLICT IN THE CONTEXT OF THE FEUDALIZATION OF THE PENEDÈS REGION (1041-1058)

ROSA LLUCH BRAMON
Universitat de Barcelona
<http://orcid.org/0000-0003-0250-423X>

Resum: Al llarg del segle XI i a diversos llocs d'Europa, es van produir assalts de nobles contra els poders polítics establerts en el que va ser batejat com a revoltes feudals. Al sud del comtat de Barcelona, Mir Geribert, un noble i senyor de castells del Penedès, va desafiar el poder del comte Ramon Berenguer I entre 1041 i 1058. L'objectiu d'aquest article és analitzar aquest enfrontament, les seves implicacions i la seva resolució, partint d'una nova edició de documents i de les aportacions de la historiografia anterior. Arreu d'Europa el resultat va ser el mateix: el feudalisme s'havia imposat.

Paraules clau: feudalisme; revoltes feudals; comtat de Barcelona; Mir Geribert; noblesa; Penedès.

Abstract: Throughout the eleventh century and in various areas of Europe, noblemen assaulted the established political powers in what have been called feudal revolts. In the southern part of the county of Barcelona, Mir Geribert, a nobleman and lord of several castles in the Penedès region, challenged the power of Count Ramon Berenguer I between 1041 and 1058. The objective of this paper is to analyse this confrontation, its implications, and its resolution especially on the basis of the publication of new documentation and the contributions of previous historiography. The result was the same across Europe: feudalism prevailed.

Keywords: feudalism; feudal revolts; county of Barcelona; Mir Geribert; nobility; Penedès region.

SUMARI

1. Les revoltes feudals.– 2. Mir Geribert: un senyor de la guerra del segle XI.– 2.1. Les interpretacions.– 2.2. Olèrdola: l'escenari.– 2.3. Mir Geribert: el protagonista.– 2.4. La conjuntura.– 3. Primer assalt al poder comtal: 1041-1046.– 3.1. Mir Geribert: príncep d'Olèrdola.– 3.2. Els nobles de la marca i els actes de sobirania.– 3.3. Els bàndols en conflicte.– 3.4. El paper de la justícia.– 3.5. L'atac al palau comtal de Barcelona.– 3.6. La resposta de Ramon Berenguer I.– 4. Segon assalt al poder comtal: 1052-1058.– 4.1. Els actes dels nobles de la frontera.– 5. La fi del conflicte.– 5.1. Les convíncences.– 5.2. El càstig?– 5.3. La mort de Mir Geribert.– 5.4. Els descendents.– 6. Conclusions: l'aspecte social.– 7. Bibliografia citada.

* Aquesta recerca s'ha fet en el marc dels projectes HAR-2014-54891-P i HAR-2015-65146-P, i en el grup MAHPA de la Universitat de Barcelona. Agraïxo, un cop més, els consells i suggeriments dels Drs. Gaspar Feliu i Ignasi Baiges. Vull dedicar aquest article als hortones i les hortones que m'han acompanyat aquests anys.

Cómo citar este artículo: Lluch Bramon, Rosa (2018), *El conflicte de Mir Geribert en el marc de la feudalització del Penedès (1041-1058)*, "Anuario de Estudios Medievales" 48/2, pp. 793-820. <https://doi.org/10.3989/aem.2018.48.2.09>

Copyright: © 2018 CSIC. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

Al llarg del segle XI i a diversos llocs d'Europa es van produir assalts de nobles contra els poders polítics establerts en el que va ser batejat com a revoltes feudals. Els objectius i les formes són molt similars arreu: aconseguir les màximes quotes de poder i de riquesa a través de lluites de nobles contra nobles, de la mateixa o de diferent categoria. Tots aquests enfrontaments, produïts després de l'any 1000, van contribuir en els canvis esdevinguts en la societat, en l'economia, en les relacions polítiques i socials, etc. La feudalització va ser violenta i va suposar un atac frontal a l'organització anterior¹.

El cas de l'episodi protagonitzat per Mir Geribert al comtat de Barcelona no és ni original ni excepcional, sinó un més dels suposats intents de qüestionar l'autoritat establerta. A casa nostra, la proximitat de la frontera i la conjuntura d'expansió territorial va atorgar als musulmans un paper sovint clau en molts d'aquests enfrontaments. Així doncs i si bé la denominada revolta de Mir Geribert s'ha presentat com a paradigma de la configuració del poder feudal a Catalunya², cal contextualitzar-la en el procés general de canvi de sistema³.

1. LES REVOLTES FEUDALS

El conflicte protagonitzat per Mir Geribert es va produir en el marc del que Bonnassie va qualificar, molt gràficament, com la fallida o la crisi del poder comtal, mentre paral·lelament es produïa l'assalt al poder comtal i a les llibertats pageses. A primer cop d'ull, podria semblar que es tractava d'una nova i més petita fragmentació dels territoris de l'imperi carolingi. Alguns nobles van aprofitar la inestabilitat política provocada per les guerres entre les cases comtals, així com la debilitat temporal d'algunes famílies dirigents o bé les conseqüències dels seus propis desafiaments, per a intentar treure el millor partit possible de la situació i ampliar, diversificar i millorar al màxim el seu poder. A parer de Bonnassie, els nobles es van acostumar a actuar en funció de llur iniciativa i així van aprendre, *per la pràctica, a prescindir de la tutela comtal*⁴. Des de principis del segle XI, es detecten amb claredat factors que seran clau: la noblesa es va enriuint i va privatitzant funcions que, fins llavors, eren públiques i depenien del comte.

¹ Sobre el procés de feudalització dels comtats catalans vegeu, entre d'altres, Bonnassie 1979-1981; Feliu 2000, 2003, 2010; Sabaté 2007.

² Salrach 2013, p. 220.

³ Segons Salrach (1987, p. 291), "es corre el risc de sobrevalorar-la i oblidar que és una fita en un llarg procés".

⁴ Bonnassie 1981, pp. 23-24.

Pel que fa a Catalunya i al llarg de tot el segle XI, hi ha documentats diversos enfrontaments de nobles. Són enfrontaments a tots nivells i en els quals gairebé es podria dir que tot s'hi val: reivindicacions de llinatges, problemes causats per herències, per límits fronterers, pels drets sobre la terra i sobre els pagesos, entre d'altres qüestions. En tots aquests conflictes es saquejaven béns, es destruïen cases i terres, s'imposaven exaccions arbitràries, es segrestaven persones i animals, etc.⁵ Sens dubte, tant els comtes com la resta de nobles van assumir, sense problemes aparents, les innegables conseqüències negatives sofertes pel conjunt de la pagesia⁶. No cal dir que aquestes disputes provoquen devastacions, més inestabilitats, aliances entre comtes o entre senyors o entre comtes i senyors. De manera que no fan més que provocar o justificar més i nous enfrontaments.

2. MIR GERIBERT: UN SENYOR DE LA GUERRA DEL SEGLE XI

2.1. Les interpretacions

Un dels casos modèlics d'aquestes suposades revoltes feudals és el de la protagonitzada per Mir Geribert contra el comte de Barcelona Ramon Berenguer I, el Vell, entre els anys 1041 i 1058 a la zona del Penedès. Majoritàriament i des dels estudis de Sobrequés i de Bonnassie, se sol considerar que el comte de Barcelona va ser l'únic que va conservar prou força com per plantar cara al desafiament de la noblesa. Tot i el seu afebliment, la seva figura i autoritat limitava les ànsies expansionistes dels senyors i va tenir capacitat de resposta al desafiament de l'aristocràcia. El comte representava el sistema i l'ordre polític i jurídic anterior i, a més, protegia a l'Església, gran rival de la noblesa en la propietat de les terres i els drets sobre els seus fruits i habitants. Segons Bonnassie, va actuar amb intel·ligència i prudència i, amb *una insigne paciència*, va saber defugir l'enfrontament directe⁷.

Ara bé, aquesta no és l'única interpretació. Per a d'altres historiadors, els nobles que havien estat educats per a governar amb independència llurs terres miraven d'assimilar la nova pràctica política d'un règim piramidal en què el comte de Barcelona havia assumit el paper de rei⁸. Per a Ruiz-Domènec, la clau de tot plegat és que no es podien assumir a la frontera els ideals de pau i treva de Déu promoguts pel bisbe Oliba a les terres del nord i que eren

⁵ Salrach 2004, p. 513.

⁶ Sabaté 2007, p. 136.

⁷ Bonnassie 1981, p. 96.

⁸ Ruiz-Domènec 2006, p. 123.

recolzats i, fins i tot, promoguts per l'autoritat comtal. Val a dir que també s'hi veu barrejada la divergent consideració sobre la justícia i la seva aplicació⁹. Si bé és cert que el mateix historiador afirma que *no he aconseguit esbrinar els motius que van impulsar* a Mir Geribert a enfrontar-se amb el comte barceloní¹⁰, dóna per fet el seu fracàs quan el presenta com *un dels grans perdedors* de la història de Catalunya. El descriu com a membre d'un grup cavalleresc bel·licós per al qual *combatre és un plaer, el pillatge n'és l'estímul i l'avidesa de poder el pensament d'una existència*¹¹.

Al seu torn, la historiografia romàntica penedesenca, creia que Mir Geribert pretenia crear *una mena d'Andorra* del segle XI en un territori que considerava el seu propi feu. Per això, s'afirma que volia ser igual en rang al comte de Barcelona i va fer un *cop d'estat*¹². En certa manera, doncs, presenten al "revoltat" com un envejós. No cal dir que aquesta interpretació no té en compte la conjuntura del moment i aïlla el fet, el treu fora de context i el converteix en un simple cas on Mir Geribert faria el paper de Caïm i Ramon Berenguer I el d'Abel.

En qualsevol cas, aquest episodi s'inscriu perfectament en la dinàmica del moment. No hi ha dubte que aquest primer procés de feudalització no va ser pacífic. L'Església i la noblesa, indiscutibles sectors dominants, continuen lluitant per la principal font de riquesa: el control de la propietat de la terra i dels seus excedents. I ho fan amb les armes de sempre, però també als tribunals de justícia i amb la força de la documentació escrita, fonamentalment en mans de l'Església.

2.2. Olèrdola: l'escenari

Mir Geribert es va autoproclamar príncep d'Olèrdola, castell i nucli de població del massís del Garraf, des d'on s'obté un excepcional control visual de les terres del pla del Penedès. Tanmateix i malgrat tenir una aparent malla urbana, segons molts historiadors, al segle IX, Olèrdola mai no va assolir la categoria formal d'una ciutat, tot i que, en va rebre el qualificatiu probablement gràcies a la muralla monumental i a les restes d'una unitat de poblament antiga presidida per una església pre-romànica. El mateix Mir Geribert, en el jurament de fidelitat prestat pels volts de 1041-1043¹³ al comte

⁹ Ruiz-Domènec 2006, pp. 123-125.

¹⁰ Ruiz-Domènec 2001, p. 15.

¹¹ Ruiz-Domènec 2006, pp. 94-95.

¹² Planes 1984.

¹³ Feliu, Salrach 1999, doc. 307.

Ramon Berenguer, va qualificar Olèrdola de *civitate* i la va convertir en la capital del seu poder; potser amb el terme ciutat volia incloure el territori del Penedès o bé li assignava algun valor com a espai de control¹⁴. Sens dubte era un enclavament estratègic en el domini del territori fronterer, sobretot de cara a la represa de la conquesta de les terres de l'Islam.

2.3. Mir Geribert: el protagonista

La mare de Mir Geribert, Ermengarda, era filla del comte Borrell II (947-992). Per tant, ell era nét de Borrell II i cosí segon de Ramon Berenguer I. Així doncs, era membre de la família de la casa comtal de Barcelona i, per part de pare, de la família vescomtal. Pels volts de 1040 i segons Bonnassie, la família vescomtal es trobava capacitada per exercir un poder comparable al del comte de Barcelona. La qual cosa explica que dos parents seus, el bisbe i el vescomte de Barcelona, s'impliquessin també en la contesa¹⁵.

Mir Geribert posseïa, entre altres propietats al Penedès, els drets sobre els castells de Subirats, Eramprunyà, Olèrdola, Lavit i Sant Martí Sarroca. Del seu primer matrimoni amb Dispòssia, hereva del patrimoni dels Santmartí, havia rebut les possessions d'aquest llinatge amb importants propietats a la zona penedesenca, entre elles el castell de Sant Martí, d'on prendran el nom els seus descendents. Morta Dispòssia l'any 1030, es va tornar a casar amb Guisla de Besora i a través del seu sogre, Gombau de Besora, va tenir accés a propietats al Vallès i a Osona. A més, i per via de la família materna, també tenia possessions a Barcelona, com ara el castell del Port, una de les defenses de la ciutat.

Aquest extens i variat domini territorial, el convertia en un dels nobles més preeminents al sud del comtat de Barcelona. Ramon d'Abadal el va definir, per exemple, com un *pròcer* i *personatge considerable* que ambicionava dominar tot el Penedès¹⁶. Mir Geribert, qui com l'altre protagonista d'una d'aquestes suposades revoltes, Arnau Mir de Tost¹⁷, podria ser descrit com un senyor de la guerra i un senyor de la frontera, va reforçar el seu poder en una zona recentment conquerida entre els rius Llobregat i Gaià. Aquestes terres s'havien ocupat gràcies a una densa xarxa de castells, part dels quals

¹⁴ Segons Batet 1996, malgrat tenir el mateix paper gestor que els altres, al castell d'Olèrdola se li reconeixia una preeminència política.

¹⁵ Bonnassie 1981, p. 87.

¹⁶ Abadal 1969, vol. 2, p. 234.

¹⁷ Sanahuja 1943-1946; Lladonosa 1974; Fité 2010. Vegeu la visió del costat aragonès a Laliena 1996, pp. 76-81.

controlava directament. A parer de Batet, la xarxa castral del Penedès no va ser improvisada sinó el resultat d'una actuació planificada i coherent d'extensió del domini comtal¹⁸, tot i que val a dir que alguns castells eren cronològicament anteriors.

2.4. La conjuntura

En morir Ramon Borrell I l'any 1017, la seva vídua Ermessenda de Carcassona, usufructuària del patrimoni comtal, va seguir governant i/o influïnt en el poder. En alguns períodes, el fill Berenguer Ramon I el Corbat (1017-1035) i el nét Ramon Berenguer I el Vell (1035-1076), comtes de Barcelona, Girona i Osona, tot i ostentar el títol de comte, actuaren sota la tutela, a l'ombra o amb la supervisió d'Ermessenda¹⁹. Aquesta situació ambigua al voltant de l'autoritat del governant va afavorir l'afebliment del poder comtal en benefici d'altres famílies nobles. Segons Sobrequés i Bonnassie, aquestes dues minories d'edat, el paper preponderant d'Ermessenda i la voluntat i necessitat dels nobles d'aconseguir més riquesa van facilitar les violències al comtat de Barcelona.

El govern de Ramon Berenguer I (1035-1076) no va ser ni tranquil ni pacífic. Durant temps va tenir desavinences i problemes arreu i amb gairebé tothom: amb la comtessa Ermessenda; amb els seus germans Sanç i Guillem que, gràcies al testament patern, controlaven el Penedès i Osona respectivament; amb els veïns territorials que també van intentar eixamplar llurs fronteres, etc. La realitat és que, fins l'any 1041, l'autoritat real de Ramon Berenguer I només s'estenia pel territori del Vallès i el de Barcelona²⁰.

En opinió de Bonnassie, l'actuació del comte de Barcelona va ser molt encertada i això perquè va evitar els enfrontaments directes i, poc a poc, va anar imposant-se i solucionant els problemes. Fins i tot apuntava que potser el mateix comte també era més partidari del nou ordre feudal, que no pas el contrari, si més no en comparació a Ermessenda, amb qui tampoc no s'acabava d'entendre²¹ probablement perquè la comtessa vetllava pels interessos dels seus dos néts petits al Penedès i Osona.

¹⁸ Batet 1981.

¹⁹ Vegeu, entre d'altres, Aurell 1995, pp. 223-255.

²⁰ Bonnassie 1981, p. 95.

²¹ "La mentalitat ja plenament feudal dels seus adversaris del Penedès era també la seva", Bonnassie 1981, p. 96.

3. PRIMER ASSALT AL PODER COMTAL: 1041-1046

Cap al 1041, el trencament entre el comte Ramon Berenguer I i els nobles del sud era un fet. Llavors, va començar el que Bonnassie va qualificar de primer assalt a l'autoritat comtal. L'any 1035, i a la mort de Berenguer Ramon I, les terres del Penedès van passar per herència a Sanç Berenguer, que encara era un nen. També era un nen el seu germà i hereu del títol comtal, Ramon Berenguer I. Mentrestant, Mir Geribert era percebut com el baró més poderós de la Marca, el cap dels barons del Penedès amb qui compartia complicitat²².

En una data no del tot precisada –si bé a parer de Feliu i Salrach havia de ser entre el 1041 i el 1043, mentre que per a Ruiz-Domènec l'any 1039²³– Mir Geribert va prestar jurament de fidelitat als comtes Ramon Berenguer i Elisabet. En aquest jurament rutinari, es va comprometre a què no els prendria ni vedaria Olèrdola, junt amb els castells o castres que hi havia o hi hauria en el seu terme, així com tampoc els vedaria l'estada que el comte hi devia tenir. Mir Geribert, a més, especificava que no perjudicarien els comtes *ni jo ni cap home ni homes, dona o dones pel meu consell o pel meu enginy*.

3.1. Mir Geribert: príncep d'Olèrdola

L'any 1041, Mir Geribert era el noble amb més terres, més drets i més autoritat de la Marca del Penedès. Llavors es va autoproclamar *princeps Olerdulae*. Per a alguns autors, va aprofitar la manca de govern en aquesta zona i la seva ambició el va portar massa lluny²⁴. Tot i que Sobrequés considerava que si Mir Geribert es va titular príncep, era conseqüència del repartiment instituït pel testament de Berenguer Ramon I²⁵. Què pretenia? Deixar constància de les seves aspiracions? Crear realment un comtat independent al sud del de Barcelona? Fer fora al comte Ramon Berenguer I i fer-se amb tot el poder? Substituir al comte mentre aquest solucionava els seus problemes? Protegir els interessos de Sanç, hereu de les terres del Penedès? Mostrar la seva superioritat jeràrquica a la resta de nobles?

Segons Bonnassie, si bé en altres regions europees l'apel·latiu príncep va *degenerar* i va ser utilitzat per a designar *qualsevol cacic lo-*

²² Bonnassie 1981, p. 88.

²³ Feliu, Salrach 1999, pp. 667-668 i Ruiz-Domènec 2006, pp. 281-282.

²⁴ Sobrequés, Morales 2011, p. 44.

²⁵ Sobrequés 2011b, p. 61.

cal, aquí a Catalunya conserva *la seva pura significació isidoriana* de qui té l'autoritat sobirana²⁶. De manera que la pretensió de Mir Geribert era desbancar al comte perquè la seva autoritat va esdevenir un *destorb insuportable*²⁷.

Ara bé, crec que no hauríem de descartar tan ràpidament que el terme príncep designés al senyor principal d'una zona, de manera que implicaria una situació o una posició i no pas un títol per sobre de la resta dels nobles que hi tenien possessions i drets²⁸. Per a Zimmermann, aquest títol només era honorífic i, per això, no estava lligat a un territori concret i no es podia transmetre als successors; s'usava per a indicar una preeminència especial, i des dels anys 1020 era pràcticament exclusiu de la dinastia barcelonina²⁹. A parer de Benito Ruano, el títol del príncep va tenir molt poca significació i va ser molt poc utilitzat a Catalunya durant gairebé tota l'edat mitjana i afegeix que no considera la mínima transcendència d'un efímer Principat d'Olèrdola³⁰. Cingolani considera que el títol de príncep era reservat *gairebé exclusivament a actes d'especial solemnitat*, per això se'l va atribuir Mir Geribert, atès que no tenia cap altre títol per tal de palesar el seu govern independent sobre les terres penedesenques³¹.

Segons Sobrequés, com que les terres penedesenques havien quedat sense sobirà efectiu Mir Geribert *no feia sinó traduir en un títol una situació de fet* i encara afegia que, tot i que es va autoproclamar príncep i això implicava que obviava l'autoritat del comte, no pretenia aixecar-se contra ell sinó recolzar-lo en el seu enfrontament contra la comtessa vídua³². En la meua opinió, caldria reduir la importància donada a aquesta autoproclamació perquè no devia ser tan determinant en tot el procés sinó un detall més. Em sorprèn, a més, que a les sentències condemnatòries conservades, no es castigui a Mir Geribert per aquesta usurpació del títol de príncep mentre que sí es fa per altres qüestions.

²⁶ Bonnassie 1979, p. 144.

²⁷ Bonnassie 1981, p. 88.

²⁸ Hi ha altres nobles que reben la consideració de "príncep", com ara Robert Bordet, anomenat príncep de Tarragona, Sobrequés 2011b, p. 192.

²⁹ Zimmermann 1991-1992, p. 236 i Aurell 1995.

³⁰ Benito 1990, p. 66 i nota 36.

³¹ Cingolani 2008a, p. 155. Vegeu-hi també l'ús que el mateix comte Ramon Berenguer fa del títol de príncep: "Ramon Berenguer s'assigna el títol de príncep pel comtat de Barcelona, en quant domini principal del seu casal i pel qual pretén afirmar la seva preeminència sobre altres forces nobiliàries i els altres comtes catalans, això quan príncep no és utilitzat com a títol sense definició territorial i acompanya la titulació de *comes et marchio*", p. 156.

³² Sobrequés 2011b, p. 62.

3.2. Els nobles de la marca i els actes de sobirania

La noblesa local de la Marca va deixar de reconèixer el poder de Ramon Berenguer i va recolzar al principal senyor de la frontera del sud. Els barons de la frontera tenien diverses raons per a sentir-se molestos amb els comtes de Barcelona³³: es creien perjudicats per la política de pau amb l'islam (que és exactament el mateix que dir per l'aturada d'entrada de diners); pel suport incondicional i, segons els nobles, millor tracte que oferien a l'Església, especialment al monestir de Sant Cugat, gran rival dels nobles en les terres de la frontera amb qui van pledejar sovint pel reconeixement de la titularitat de la terra³⁴; així com pels límits a la imposició del dret de ban sobre els pagesos d'unes terres de frontera i de població recentment organitzada. Segurament a causa d'això, una de les primeres accions de Mir Geribert³⁵ va ser permetre que els senyors de la frontera poguessin exigir també als homes lliures de llurs terres, pagaments extraordinaris i càrregues injustificades, és a dir, es va apoderar de les franqueses del Penedès que havien concedit els comtes de Barcelona. Com diu Feliu, tant abans com després de la feudalització, les franqueses eren una font més d'obtenció de rendes. Realment per als pagesos no devia haver-hi diferència entre si el cobrador era el comte o qualsevol altre noble³⁶.

Els nobles també van emprendre altres actes que coneixem –molt confusament³⁷– gràcies a l'acta del judici contra el bisbe de Barcelona Guislabert, parent de Mir Geribert i descrit per Sobrequés com un home *molt intrigant i amb una gran gosadia*³⁸. A Guislabert se'l va obligar a jurar que ell no havia participat ni aconsellat ni proposat que l'host noble tornés sense el permís del comte de Barcelona. Amb tot, segons Sobrequés, Guislabert fomentava desercions entre els nobles que van anar a combatre el comte Ramon I de la Cerdanya, *un altre rebel*³⁹. El que havia succeït era molt greu: els magnats

³³ Bonnassie 1981, pp. 88-90.

³⁴ De fet, gairebé tots els plets en què participa el monestir de Sant Cugat durant la primera meitat del segle XI van ser contra membres de l'alta noblesa que tenien interessos en el mateix territori, entre ells la família vescomtal i la família dels Santmartí, és a dir, les de Mir Geribert, vegeu Salrach 1992, pp. 127-173 i 2000, pp. 197-228. Sobre el conflicte entre els Santmartí, Mir Geribert i Sant Cugat, vegeu també Abadal 1969, vol. 2, pp. 233-235 i Salrach 2013, pp. 219-234.

³⁵ Segons Ruiz-Domènec 2006, pp. 96, 98, “Mir era extremadament afectuós amb la gent d'aquelles terres, però amb un afecte propi d'un príncep” i “va dedicar-se al benestar [dels pagesos], amb el fervor d'un home que els devia la vida”. Al meu entendre, als pagesos ben poc els devia importar aquest afecte que no impedia els abusos i les exaccions que se'ls imposaven.

³⁶ Feliu 2010, p. 128.

³⁷ Bonnassie 1981, p. 97.

³⁸ Sobrequés 2011a, p. 57.

³⁹ *Ibidem*.

havien abandonat l'exèrcit de Ramon Berenguer I⁴⁰. I no només això sinó que aquests nobles també es van insubordinar durant una de les campanyes contra al-Andalus. Aquests actes implicaven desobediència a l'autoritat comtal i eren actes considerats de traïció perquè haurien pogut posar en perill la vida del comte a qui havien prestat i devien fidelitat.

3.3. Els bàndols en conflicte

Aquestes accions van permetre visualitzar amb més claredat un enfrontament obert entre uns bàndols que tenien orígens i generacions diferents⁴¹. Per una banda, hi havia els qualificats per Bonnassie com a defensors de l'*ordre antic*⁴². Al capdavant hi havia Ermesenda i comptava amb membres de l'alt clergat com Oliba, bisbe de Vic i abat de Ripoll i fill de la casa comtal de la Cerdanya, o Pere, bisbe de Girona, germà d'Ermessenda. No es pot obviar la bona entesa que feia anys que hi havia entre una i altres⁴³. En aquest grup hi havia jutges com Ponç Bonfill Marc, conseller de la comtessa i que és el que dicta i subscriu les sentències judicials contra els nobles del Penedès, així com nobles de les terres del nord, com ara, Gombau de Besora, del comtat d'Osona i sogre de Mir Geribert. Segons Pladevall, va ser un dels consellers més propers a la comtessa durant més de mig segle i per això el va enriquir amb molts béns i va esdevenir un dels homes més poderosos del seu temps, a més d'un *gran polític*⁴⁴.

Tots plegats, segons Bonnassie, eren fermes defensors de l'ordre prefeudal, de l'ordre tradicional. Defensaven el manteniment de l'ordre jurídic –la llei goda– i refusaven els nous costums judicials; l'ordre polític, és a dir, l'autoritat suprema del comte; l'ordre moral, en el que també podria ser considerat un problema generacional; i l'ordre social, això és, conservar en mans d'un grup molt restringit el monopoli del poder i tots els privilegis que en deriven⁴⁵. Salrach, fixant-se en alguns dels personatges que recolzen a la comtessa Ermessenda, es pregunta si el fet que aquests provinguessin del territori interior i del rerepaís, podria suposar que *els vents transformadors* bufaven menys

⁴⁰ Actuació semblant fou la dels nobles navarresos en abandonar a llur rei abans de la batalla d'Atapuerca en la qual va morir, Mínguez 2004, p. 220.

⁴¹ Ruiz-Domènec (2006, pp. 98 i 104) els defineix com a “partidaris dels monjos i partidaris dels guerrers” i atribueix l'enfrontament a un “conflicte entre els guerrers i la classe sacerdotal”.

⁴² Bonnassie 1981, pp. 92-95.

⁴³ Com deia Sobrequés (2011b, p. 211), pels llegats que deixa a l'Església, el testament d'Ermessenda és “un veritable compendi de la geografia eclesiàstica” de Catalunya.

⁴⁴ Pladevall 1975, p. 41.

⁴⁵ Bonnassie 1981, pp. 94-95.

en aquesta zona que a la frontera⁴⁶. Cingolani considera que, més que defensors del poder del comte, aquest grup de poderosos havia assolit un lloc de privilegi amb Ramon Borrell i va aprofitar les minories d'edat per tal de conservar el poder i no haver de sotmetre's a l'autoritat del nou comte⁴⁷. Així doncs, defensaven els seus propis interessos per damunt dels de cap altre.

L'altre bàndol el formaven els qualificats per Bonnassie com a defensors de la novetat o *partit dels feudals*⁴⁸: bàsicament les famílies de la noblesa de la frontera, amb la de Mir Geribert al capdavant, que comptaven amb importants propietats, béns i drets. Es tractava de famílies nobles que, des del segle X, havien anat enfortint-se, enriquint-se i acumulant poder durant el procés d'expansió comtal sobre la Marca del Penedès. Segons Bonnassie, disposaven com volien dels béns que havien rebut del comte sense fer-li saber. És a dir, no acceptaven els límits que l'autoritat i la justícia del comte els imposaven i que els impedié incrementat les quotes de riquesa i poder en un context de canvis. Per això, van actuar com si el comte no existís i en van prescindir, i van arribar a *escarnir* la justícia comtal⁴⁹.

Caldria afegir un tercer bàndol: el mateix comte Ramon Berenguer I. Per una banda, estava enfrontat a la comtessa Ermessenda per aconseguir i garantir la seva independència i autoritat. Per l'altra, tot apunta a creure que si bé ell era partidari dels nous temps i dels nous canvis, no podia estar d'acord amb què es qüestionés el seu poder. Sens dubte, tenia punts en comú i compartia interessos amb ambdós bàndols però hi estava enfrontat i s'hi havia d'imposar per afermar la seva preeminència.

A parer de Sabaté, ja des de principis del segle X es palesa com els comtes i els nobles pretenien el mateix i compartien mentalitat i que, per això, avançaven plegats d'acord amb els interessos respectius⁵⁰. Del mateix parer és V. Ruiz quan afirma que tant feudals eren els nobles com el comte i qüestiona la repetida dicotomia entre el poder públic i el privat per a explicar les revoltes feudals, atès que tant privat o públic seria el poder de Mir Geribert com el del comte Ramon Berenguer I⁵¹. En la meua opinió, les diferències entre uns i altres tampoc no eren tan clares. Realment no sembla que el conflicte respongui a visions polítiques (ni de cap altra mena) divergents, sinó a allò que a cadascú li convenia més, és a dir a la defensa dels propis interessos més que no pas a la defensa o rebuig d'un ordre antic o nou. Es tractaria, més aviat, d'un xoc d'ambicions.

⁴⁶ Salrach 2013, p. 219.

⁴⁷ Cingolani 2011-2013, pp. 160-161.

⁴⁸ Bonnassie 1981, pp. 86-91.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 91.

⁵⁰ Sabaté 2010, p. 172.

⁵¹ Ruiz 2011, p. 58 i nota 105.

3.4. El paper de la justícia

El paper de la justícia és clau en tot el procés de feudalització i en els enfrontaments entre nobles i comtes. Una de les característiques d'aquest període és que va augmentar molt el nombre de querelles plantejades així com el nombre de disputes directament relacionades amb l'obtenció de més poder i més riquesa: per la utilització de les aigües, per la construcció de molins, per la propietat de les terres, pels drets dels castells, pels drets sobre els pagesos, etc.

Aquests temps de canvis també afectaven la justícia⁵², que bàsicament, es corrompia i generava, al seu torn, més lluites i disputes a causa de les seves resolucions. Arreu creixien les sospites de parcialitat perquè alguns jutges acceptaven diners dels querellants abans de dictar sentència. Així les coses i, segons Salrach, en la dècada 1030-1040, es va arribar a un veritable canvi en el sistema judicial: els jutges van acabar essent una mena d'escrivents en uns judicis conduïts pels nobles de tal manera que van esdevenir una tasca més de guerrers que no pas de professionals del dret⁵³. De fet, quan el 1058 es dictà sentència contra Mir Geribert qui ho farà no seran uns jutges experts en la llei gòtica sinó un tribunal que actua al marge d'aquesta llei i que no només exigeix un jurament de fidelitat, sinó també una compensació econòmica⁵⁴.

En aquest sentit, cal recordar que una de les primeres accions de Mir Geribert havia estat prescindir dels tribunals de justícia. En un judici contra el monestir de Sant Cugat havia marxat sense esperar la sentència i després d'insultar els monjos, en una mena de ridiculització pública. Allà va cridar que *era víctima d'un tracte injust* i no va acceptar els testimonis presentats per la part contrària⁵⁵. Cert és que el tribunal del comte, en totes les disputes entre el monestir i els nobles, sempre donava la raó al primer. Potser per això el seu exemple va ser imitat per altres nobles, augmentant així el desafiament a l'autoritat comtal. Anant molt més enllà, un cop més, Ruiz-Domènec insinua que Mir Geribert devia confiar en què una sentència desfavorable *seria l'espurna que encendria la flama de la rebel·lió de la gent del Penedès*⁵⁶.

⁵² Salrach 2013, p. 226.

⁵³ Salrach 1987, p. 311.

⁵⁴ Mínguez 2004, p. 221.

⁵⁵ Salrach 2013, pp. 227-231.

⁵⁶ Ruiz-Domènec 2006, p. 96.

3.5. L'atac al palau comtal de Barcelona

Segons molts historiadors, els partidaris de Mir Geribert van traslladar el malestar fins a Barcelona. Des del palau vescomtal de Bernat Udalard i des del campanar del palau episcopal del bisbe Guislabert, tots dos parents de Mir Geribert, van apedregar el palau comtal. En aquest assalt, liderat per membres del clan vescomtal, va morir, com a mínim, un vassall del comte. L'any 1044, quan el bisbe Guislabert va ser jutjat per aquest afer, va ser condemnat a entregar *aquells homes que van tirar pedres des del campanar* [del palau episcopal] *al palau* [comtal] i [a què fes] *justícia sobre els homes que foren allà en aquesta sedició*⁵⁷.

Davant aquesta situació, Ramon Berenguer I negocià una entesa amb Ermessenda així com amb el vescomte i el bisbe. Vers el 1044, la situació d'enfrontament institucional a Barcelona quedà bastant neutralitzada. El comte es va imposar i va aconseguir que tant el vescomte com el bisbe reconeguessin que havien de reparar *el mal i el deshonor* que li havien provocat. Guislabert va prometre que mantindria el seu jurament i va posar el castell de Castellbisbal com a penyora en una convenença pactada amb els comtes pels volts de 1045⁵⁸. El comte no es va acarnissar contra els rebels i en va tenir prou amb aquesta mena de compromís d'arranjament i de respecte.

Ara com ara, no em sembla que hi hagi prou proves que sustentin que aquesta acció fos preludi o tingués res a veure amb els actes de Mir Geribert. Més enllà de què tots fossin de la família vescomtal i parents, no crec que, si més no pel que sabem actualment, es pugui establir una relació causal entre ambdós episodis.

3.5.1. Una altra interpretació: desavinences familiars

Per altra banda, Ruiz-Domènec interpreta aquesta apedregada com un episodi en què *els adolescents s'agiten perquè el comte és feble i no els mena a la guerra exterior. No cal veure-hi (...) una crisi política, i més encara una lluita de classes. No traquem les coses de polleguera*⁵⁹. Aquest historiador, que té una concepció del feudalisme radicalment diferent a la de Sobrequés o Bonnassie, assegura que el vescomte Bernat Udalard admirava a Mir Geribert com a un heroi. Certament, val a dir que Ruiz-Domènec, presenta bona part

⁵⁷ Feliu, Salrach 1999, doc. 321.

⁵⁸ Feliu, Salrach 1999, p. 692-693.

⁵⁹ Ruiz-Domènec 1985, p. 75. Jo, si pogués, li respondria el mateix.

de l'anomenada revolta de Mir Geribert com un problema familiar⁶⁰, tant dins la família vescomtal com dins la família comtal i, sobretot, com un problema de relacions entre ambdues famílies. La clau la troba en la consciència del llinatge de la família vescomtal de manera que, a parer seu, fins a la mort dels tres parents, les relacions entre Ramon Berenguer i el clan vescomtal van anar oscil·lant entre l'entesa i l'enfrontament.

També Aurell, fixant-se en la família vescomtal, destaca que els grans personatges es deuen molt sovint al benefici del seu llinatge⁶¹. Sota aquest seu punt de vista, els casaments entre membres de la família comtal i la vescomtal pretenien garantir i assegurar la fidelitat de la segona. El mateix Bonnassie ja havia assenyalat la importància del llinatge en els conflictes del segle XI, fins i tot parlava de *guerra de llinatges* i, referint-se directament a la relació de Mir Geribert amb el monestir de Sant Cugat, afirmava que recollia *una doble herència de rancúnies*⁶². De parer semblant és Salrach quan diu que Mir Geribert es creia perjudicat per totes bandes: havia perdut l'herència del seu oncle Adalbert, del clan vescomtal, i al mateix temps heretava la *frustració* dels Santmartí per la pèrdua de béns, tot en favor del monestir de Sant Cugat⁶³.

El cas de la família vescomtal permet exemplificar molt bé a Ruiz-Domènec com, a través dels matrimonis, els grans llinatges practicaven les seves aliances i així es perpetuaven. A parer seu això queda molt clar en el cas de Mir Geribert perquè, en primeres núpcies es casa per sota de les seves capacitats, amb una dona membre d'una família de vicaris. La segona esposa, Guisla de Besora, filla d'un dels fidels consellers d'Ermessenda, li sembla un bon exemple de les fidelitats garantides a través dels matrimonis. Malgrat tot, i en opinió tant de Ruiz-Domènec com d'Aurell, ni els matrimonis de la família vescomtal ni els de Mir van aconseguir evitar els enfrontaments entre les famílies implicades⁶⁴. Fins al punt que la *revolta* de Mir Geribert és una prova de la desencertada política matrimonial de Ramon Berenguer I⁶⁵.

⁶⁰ Si bé també assegura que "alguns membres dels dos clans van enfrontar-se per raons de sobirania", Ruiz-Domènec 2006, p. 145.

⁶¹ Aurell 1995, p. 237.

⁶² Bonnassie 1981, p. 87 i 90.

⁶³ Salrach 2013, p. 226.

⁶⁴ Ruiz-Domènec 1985, pp. 61-64 i Aurell 1995, pp. 76-77, 212 i 230.

⁶⁵ Aurell 1995, p. 545. Sorprenentment, el mateix Ruiz-Domènec (2006, p. 100 i 117) creu que una carta escrita per l'abat Oliba al rei Sanç el Gran de Navarra, l'any 1038, en què desaconsellava el matrimoni entre cosins creuats que "era la clau de volta sobre la que descansava el llinatge dels vescomtes de Barcelona", és el que va fer encendre els ànims en el que de seguida es va convertir en la revolta contra el comte. A finals dels anys quaranta, "la tensió entre el comte de Barcelona i el clan dels vescomtes s'havia apaivagat considerablement gràcies al doble matrimoni de Mir Geribert amb Guisla de Besora i del vescomte Bernat Udalard amb Guisla de Lluçà", vídua del comte Berenguer Ramon I.

3.6. La resposta de Ramon Berenguer I

Tornem a l'explicació majoritària dels fets. El pas següent del comte de Barcelona va ser recuperar el control de les terres de la Marca que seguien en mans dels barons liderats per Mir Geribert. Per aconseguir-ho del tot va trigar una quinzena d'anys perquè abans va haver de resoldre molts serrells. D'entrada, per a poder actuar sobre la zona del Penedès, Ramon Berenguer I va haver d'imposar-se en el control dels drets jurisdiccionals d'aquestes terres que estaven en mans del seu germà Sanç Berenguer i d'Ermessenda. Sanç, l'any 1049, li va traspasar els drets deixant via lliure i permetent una intervenció comtal en les terres penedesenques. Semblantment va fer, l'any 1054, l'altre germà, Guillem, amb el comtat d'Osona.

En aquest punt voldria plantejar, a tall d'hipòtesi, si no rauria aquí l'explicació de les accions de Mir Geribert. Ell era gendre de Gombau de Besora, com he dit, un dels grans assessors i recolzadors d'Ermessenda. Per això em pregunto si el que pretenia realment era defensar els interessos de Sanç, i al mateix temps els de la comtessa vídua que vetllava pel seu nét, per davant de Ramon Berenguer. Aquest actuava com a únic comte i senyor d'uns territoris sobre els quals no tenia tots els drets. De manera que Mir no s'hauria enfrontat al comte qüestionant-li la seva autoritat sinó que defensava l'autoritat tant de Sanç com d'Ermessenda.

El casament, l'any 1052, de Ramon Berenguer amb Almodis, fins poc abans esposa legítima del comte de Tolosa, no només va provocar un conflicte i un escàndol, sinó el trencament amb la comtessa Ermessenda⁶⁶. Sens dubte amb aquest casament es van embolicar encara més les relacions. Cal tenir present que la comtessa àvia conservava jurídicament intacte el cogovern de tots els comtats i, de manera efectiva, el de Girona. Per altra banda no sembla difícil imaginar un conflicte generacional –i moral– pel repudi de l'esposa i el nou matrimoni que Ermessenda es va preocupar de fer excomunicar⁶⁷. En aquest nou context de desavinences obertes, tant Guislabert com Bernat Udalard van acceptar la comtessa Almodis, la van recolzar i se'n van fer fidels.

El temps i la prudència van contribuir a suavitzar les relacions fins que, l'any 1057, es van acabar les diferències entre Ermessenda i Ramon Berenguer i Almodis⁶⁸. Tot i que en desconexem molts detalls, sembla que la primera va claudicar en l'enfrontament tot venent-los els seus drets i diversos castells, a més de retre'ls homenatge⁶⁹. A parer de Sobrequés, l'abat

⁶⁶ Sobrequés 2011b, pp. 68-69.

⁶⁷ Bonnassie 1981, p. 99.

⁶⁸ Sobrequés 2011b, p. 71.

⁶⁹ Bonnassie 1981, p. 99 i Feliu, Salrach 1999, docs. 534, 535, 536 i 537.

Oliba devia fer entendre al comte que, amb el temps, Girona seria seva mentre que, pel camí i amb els enfrontaments amb la noblesa, podia perdre el Penedès per sempre més⁷⁰. La mort d'Ermessenda, l'any següent, marca el final d'una època, d'una manera de fer i d'una manera de governar. En qualsevol cas, va deixar les mans totalment lliures a Ramon Berenguer I.

4. SEGON ASSALT AL PODER COMTAL: 1052-1058⁷¹

Mentre es produïen les desavinences dins la família comtal, els nobles, amb Mir Geribert al capdavant, anaven reforçant llur poder i llurs drets al marge del comte de Barcelona. Segons Sobrequés, el fet que, gràcies a la renúncia de Sanç Berenguer, el comte Ramon Berenguer es convertís en senyor efectiu d'Olèrdola és el que devia encendre la rebel·lió de Mir Geribert. En lloc de canviar la seva actitud, *ensuperbit per la seva condició de príncep de la sang, acostumat a actuar com a amo i senyor del migdia, hi persistí*⁷². Tot i que em pregunto sinó reaccionava a la pressió exercida sobre Sanç per a què renunciés als seus drets.

4.1. Els actes dels nobles de la frontera

Entre 1049 i 1052 i davant l'ofensiva comtal, Mir Geribert, amb el suport dels seus fills, no va recular. El comte, l'any 1052 o potser el 1053, va fer que la justícia condemnés al baró líder de l'aixecament⁷³ tot i que sembla que no tenia prou força com per imposar-li el càstig. El condemnat va fer cas omís de la sentència⁷⁴ i, per contra, es van multiplicar els actes d'hostilitat i els actes de sobirania.

Així Mir Geribert va arrendar les franqueses d'Olèrdola, concedides pel comte, i va violar les franqueses del Vallès⁷⁵. Feliu assenyala que algunes

⁷⁰ Sobrequés 2011b, p. 63.

⁷¹ Atès que s'ha datat la sentència condemnatòria contra Mir Geribert l'1 de juliol de 1058, crec oportú canviar la data de 1059 proposada per Bonnassie (Feliu, Salrach 1999).

⁷² Sobrequés 2011b, pp. 66 i 65, respectivament.

⁷³ Entre d'altres se li imposa que, "per haver-se negat a fer *escolguetam* (...), hauria de portar l'*ariscara* al comte" mentre durés una campanya de l'host comtal. Si bé el text no precisa en què consistia aquest càstig, "sembla evident que es tractava d'alguna cosa (...) humiliant", Salrach 2003, pp. 78-79.

⁷⁴ Sobrequés 2011b, p. 67.

⁷⁵ Bonnassie 1981, pp. 100-101. A parer de Vicenç Ruiz (2011, pp. 115 i 120), "res més comú que la compravenda de franqueses durant les dècades centrals del segle XI al terme castral ter-

franqueses afavorien els *domini* i no pas els habitants, perquè a través del privilegi d'immunitat, aquells gaudien dels drets i rendes de l'autoritat que l'havia concedit⁷⁶. Ara bé, cal apuntar que, quan es va solucionar tot el conflicte, aquestes senyories banals, del tot *il·legals*⁷⁷ i creades al marge del comte, es van mantenir i perpetuar. La qual cosa potser podria fer pensar que el problema real no hauria estat que Mir Geribert vengués o arrendés⁷⁸ aquestes franqueses –que, no cal dir, generaven rendes– sinó que ho fes al marge del comte i, sobretot, que aquest quedés exclòs dels beneficis que proporcionaven.

Així doncs, caldria replantejar què implicava tot plegat. Les franqueses del Vallès eren de Gombau de Besora. A parer de Pladevall, Mir Geribert, a qui qualifica d'ambiciós i amb esperit *independentista*, havia ocupat violentament béns que el seu sogre tenia per pura cessió comtal⁷⁹. Caldria esbrinar si l'enfrontament s'havia agreujat perquè el comte considerava que, en ser béns cedits, no es podien traspassar directament i, en conseqüència, es tractaria d'un conflicte empitjorat per una herència sense l'autorització ni permís –i encara menys coneixement i benefici– del comte. De manera que, un cop més, potser l'interès principal de Mir Geribert era defensar i protegir el patrimoni de Gombau de Besora.

Per altra banda, els insurrectes van realitzar diferents atacs contra terres al nord del Llobregat, van assaltar possessions i castells de Ramon Berenguer i van saquejar dominis del bisbe de Vic, fidel del comte, així com els d'altres fidels seus. Encara més, van arribar a construir noves fortaleses al Penedès sense el permís del comte i contra dels seus interessos⁸⁰. Amb tot, el que potser és més greu és que els rebels van intentar –infructuosament, això sí– bloquejar el cobrament de les paries que rebia Ramon Berenguer. Ho van fer tot aliant-se amb els taifes veïns per anar contra el propi comte, cristià com ells, i aliat tradicional dels musulmans. L'objectiu era molt clar i útil, volien impedir les arribades regulars d'or que permetien al comte sustentar la seva autoritat i pagar fidelitats i aliances⁸¹. Treure-li els diners, era treure-li tot.

Tot això ho sabem, si bé sense gaire precisió, gràcies a la sentència condemnatòria contra Mir Geribert de l'any 1058 i seguim partint de l'estudi de Sobrequès. El cert és que continua havent-hi més punts foscos que clars.

rassenc”, “foren senyors, tant laics com religiosos, els que d’una manera aclaparadora passaren a posseir les franqueses”.

⁷⁶ Feliu 1996, pp. 28-29.

⁷⁷ Bonnassie 1981, p. 251.

⁷⁸ Gaspar Feliu en el comentari a l'edició de Sobrequès 2011b, p. 66, nota 35.

⁷⁹ Pladevall 1975, p. 66.

⁸⁰ Bonnassie 1981, pp. 100-102.

⁸¹ *Ibidem*, p. 102.

Cadascun dels actes comesos per Mir Geribert i els seus seguidors van ser considerats de traïció i d'insubmissió a l'autoritat comtal i, per això, van ser castigats⁸².

5. LA FI DEL CONFLICTE

La qüestió de la Marca de Barcelona i les violències de Mir Geribert van durar el temps de resoldre el conflicte d'interessos de Ramon Berenguer I a la zona de contacte dels comtats de Barcelona, Cerdanya i Urgell, on van topar en la seva expansió territorial vers el sud. El 1048 els taifes de Saragossa i Lleida van atacar les fronteres d'Urgell i van aconseguir conquerir de nou Àger. El 1050 els comtats de Barcelona i Urgell van realitzar una contraofensiva i van recuperar Àger i, a més, Ramon Berenguer I va conquerir Camarasa. Aquestes accions militars van afavorir-lo. Una posició de preeminència que es va consolidar amb el fet de cobrar les paries de Lleida i que el seu taifa es convertís en el seu aliat, de manera que incrementava el seu potencial econòmic i la seva preponderància a tot nivell i arreu⁸³.

L'any 1058, solucionat el conflicte amb Ermessenda, un cop assegurada l'expansió territorial del comtat de Barcelona i amb l'entrada garantida dels diners de les paries, Ramon Berenguer I es va concentrar en resoldre el conflicte al Penedès. Per les raons que siguin i que desconeixem amb precisió, Mir Geribert va refusar el combat i es va sotmetre al comte. Exactament el mateix van fer la resta de famílies nobles de la Marca de Barcelona.

La sentència condemnatòria de 1058⁸⁴ obligava a Mir Geribert a compensar el comte, pel mal comès, amb el pagament de 15.000 sous i a jurar fidelitat per cadascun dels seus castells. En aquell context de formalització de la pau, aquesta indemnització era més simbòlica que efectiva, però implicava que la reconciliació passava pel sotmetiment de Mir Geribert i els seus seguidors al comte. La sentència de 1052 era molt més severa que la darre-
ra⁸⁵ (i no oblidem l'element humiliant apuntat per Salrach) i, tot i que enlloc ho diu clarament, no és difícil imaginar que el contingut s'havia negociat i pactat prèviament i que com que Mir havia *rebut garanties de la clemència del comte*⁸⁶, aquest cop, la devia acatar. De fet, com diu Salrach, a partir del

⁸² Sobrequés 2011b.

⁸³ Bonnassie 1981, pp. 118-121.

⁸⁴ A parer de Ruiz-Domènec (2006, pp. 130 i 132), "Mir Geribert va ser sotmès a un duríssim judici públic" i el qualifica com al "judici del segle".

⁸⁵ Sobrequés 2011, p. 81 i Bonnassie 1981, p. 131.

⁸⁶ Bonnassie 1981, pp. 102 i 131.

segle XI, la resolució de plets entre poderosos s'orientava definitivament cap a la negociació⁸⁷ i, per això, el mateix dia pacten una convinença, renoven la fidelitat i homenatge pels castells d'Eramprunyà i Olèrdola i l'endemà reben la investidura de diversos béns. Ara bé, tampoc no s'hauria de menystenir la importància dels llaços familiars: el vescomte Udald II, cosí de Mir Geribert, era padastre de Ramon Berenguer i aquest detall, a parer de Sobrequès, permet comprendre la relativa benignitat del tracte que va rebre Mir Geribert després de sotmetre's.

5.1. Les convinences

En aquests actes d'esmena es van signar tot un seguit de pactes feudals, les *convenientiae*⁸⁸. Bonnassie les va tipificar com a tractats d'aliança, pactes de no agressió i tractats de pau i, per a ell, eren un dels elements més característics del feudalisme català que havia sorgit sense la intervenció de cap autoritat pública. Darrerament Kosto ha assegurat que les convinences apareixen a la escriptura comtal, de manera que la seva aplicació es va estendre de dalt a baix i no pas de baix a dalt⁸⁹. En qualsevol cas, Mir Geribert i la seva esposa Guisla de Besora van signar una convinença amb el comte de Barcelona pel castell d'Olèrdola, en la qual es comprometien a respectar la possessió comtal del castell i a obligar els castlans a portar-se com a fidels del comte. En opinió de Bonnassie, el comte estava més interessat en la seva submissió que no pas en els diners que podia rebre a la curta, i això implicava que li retessin homenatge⁹⁰. Gràcies a algunes d'aquestes convinences pactades amb els nobles, continuava Bonnassie, els comtes de Barcelona van poder recuperar part del seu poder perquè van suposar un reforçament de l'autoritat comtal i no al contrari⁹¹. Aquest reforçament és tant sobre l'alta noblesa, com sobre la baixa i, també i pel mateix preu, sobre la resta de comtes catalans. Així doncs, aquest conflicte es va resoldre per la via del pacte.

Segons Kosto, la *cultura del pacte* es va generalitzar a la Catalunya del segle XI i, pels volts de 1058, Ramon Berenguer va començar a utilitzar les convinences d'una manera nova. Des de llavors, les utilitzaria com un instrument de poder i esdevindrien una part fonamental de l'articulació de la seva autoritat per sobre de la noblesa. I això era així perquè a partir de 1057,

⁸⁷ Salrach 2013, p. 233.

⁸⁸ Vegeu també Feliu, Salrach 1999, pp. 233-240.

⁸⁹ Kosto 2001, pp. 175-176.

⁹⁰ Bonnassie 1981, p. 129.

⁹¹ *Ibidem*.

el regnat de Ramon Berenguer I havia canviat, entre d'altres raons, perquè Ermessenda li havia venut els seus drets sobre els comtats i s'havia enretirat a un monestir i perquè s'havia imposat a Mir Geribert i als seus recolzadors⁹². Així doncs, les convinences de la segona meitat del segle XI, són el resultat de la combinació del poder, l'ordre i la paraula escrita⁹³.

Els nobles reconeixien l'hegemonia del comte i el comte, parcialment i a canvi, cedia certes parcel·les de poder i drets adquirits pels nobles, tot i que quedava ben clar que el domini dels castells era del comte que els havia cedit –que de cap manera és el mateix que donat– a canvi de fidelitat. El comte mantenia el poder amb el reconeixement d'homenatge i com a torna els nobles rebien uns drets, uns privilegis, el dret de ban amb el que podrien imposar-se sobre els habitants dels seus termes. En paraules de Sabaté, *el pacte entre ambdues parts s'imposa com a única sortida viable*⁹⁴. Amb el reconeixement d'homenatge (juraments, investidures de feus, pactes de vassallatge) triomfava el nou ordre feudal.

5.2. El càstig?

Un seguit de convinences, donacions i investidures, a més de l'esmentada sentència condemnatòria, conservades a l'Arxiu Comtal de Barcelona⁹⁵ informen de com va acabar el conflicte entre Mir Geribert i els seus familiars i fidels i els comtes, els primers dies de juliol de 1058. Per una banda, van reconèixer que atesa *la màxima culpa que contra vós hem comès, va ser jutjat que havíem de fer una màxima esmena*, van renunciar a algunes propietats, com ara el castell del Port de Barcelona, en compensació de la reparació judicial a què foren condemnats pels seus delictes. Així mateix van donar als comtes els castells de Besora i Curull i van rebre la investidura del castell de Montbui i les esglésies que havien estat de Gombau de Besora amb els seus feus comtals i els van renovar la investidura dels castells d'Olèrdola i Eramprunyà. Al seu torn, Mir Geribert, la seva esposa Guisla, i els seus fills Bernat i Gombau es van comprometre a fer acceptar als altres fills i germans, quan arribessin a la majoria d'edat, els pactes amb Ramon Berenguer i Almodis.

⁹² Kosto 1998, pp. 212 i 214.

⁹³ Kosto 2001.

⁹⁴ Sabaté 2007, p. 57. Per a Ruiz-Domènec, “la vulgarització [de les convinences], que uns anys abans tan sols era patrimoni de les grans famílies comtals, va fer realitat el vell somni de l'articulació del territori a la manera feudal”, Ruiz-Domènec 2001, p. 20.

⁹⁵ Feliu, Salrach 1999, p. 250 i docs. 523, 524, 525 i 526.

A més, van retre homenatge a Ramon Berenguer I i a Almodis⁹⁶ com a vassalls pels castells d'Olèrdola i Eramprunyà i per tot el que tenien a Osona, Barcelona, el Vallès i el Penedès, van renovar l'acte de fidelitat mentre aconseguien el perdó del comte en un context polític ja totalment feudal⁹⁷.

Dos altres documents coetanis conservats a Vic⁹⁸ complementen el que ja sabíem fins ara. Mir Geribert, Guisla, Bernat i Gombau van definir a favor dels comtes els castells de Besora i Curull i les honors comtals que havia tingut Gombau de Besora als comtats d'Osona i Barcelona i totes les franqueses o batllies del Vallès *sense força i sense engany*. Mentre acordaven que farien que es complís allò que estava escrit pel que feia a les franqueses del Penedès i del Vallès que eren dels comtes i també convenien que establirien el castell d'Olèrdola amb el consentiment comtal. A més, farien que el castlà d'Eramprunyà, així com la resta dels seus castlans, juressin fidelitat als comtes. La família i successors de Mir Geribert respectarien la potestat dels comtes i els seus successors dels castells d'Olèrdola i Eramprunyà i es comprometien a reconèixer-ho quan així fossin requerits. També afirmaven que no percebrien cap acapte de l'honor comtal que tenia el bisbe de Vic sense la llicència dels comtes. Per altra banda, es comprometien a ajudar als comtes en la defensa de les ciutats i territoris dels seus comtats i només ser cridats a host i cavalcada pels comtes. Finalment, es comprometien a què el castell d'Olèrdola i el d'Eramprunyà quedessin per penyora en la potestat dels comtes si ells no complien els compromisos anteriors.

Així les coses, Mir Geribert i la seva família van renunciar a moltes de les propietats que pertanyien a Gombau de Besora, especialment els castells de Besora i de Curull. De manera que podríem pensar que en la possessió d'aquests béns radicava part de l'origen del conflicte amb el comte, si més no que Mir havia actuat com a successor del seu sogre, sense el permís comtal, tot defensant els seus interessos i els d'aquells a qui Gombau de Besora sempre havia recolzat. Ramon Berenguer no podia acceptar ni validar el traspàs lliure dels feus i això és el que havia pretès fer Mir Geribert i és el que es comprometia a no fer des de llavors.

Per altra banda, cal tenir present que Ramon Berenguer I, l'any 1066, va comprar unes terres al voltant de la Torre Dela amb l'objectiu de

⁹⁶ Al testament sacramental de Mir Geribert de l'any 1060, consta clarament que "ordenà que tota la seva honor i la seva esposa i els seus fills restessin sota la batllia de Déu omnipotent, del comte i de la comtessa", en un indubtable reconeixement de l'hegemonia comtal. Ruiz-Domènec 2006, pp. 392-396.

⁹⁷ Mínguez 2007, pp. 59-80, on presenta un cas semblant, uns 40 anys abans, del regne de Lleó.

⁹⁸ Ordeig 2005, docs. 1171 i 1172, pp. 481-486.

fundar Vilafranca del Penedès⁹⁹, un nou nucli de control econòmic, territorial (i polític) que esdevindria hegemònic al Penedès. Amb aquest recurs, el comte segava l'herba sota els peus dels senyors dels castells i passava a controlar els fluxos econòmics que es movien a través de l'antiga via Augusta¹⁰⁰.

5.3. La mort de Mir Geribert

Mir Geribert va morir a Tortosa, amb el seu fill Bernat i alguns dels seus homes, en una expedició militar contra el castell de Móra d'Ebre a la qual havia anat amb el coneixement de Ramon Berenguer. El seu testament sacramental informa que *fou mort pels sarraïns a la ciutat de Tortosa juntament amb el seu fill i els seus homes*. Sobrequés creu que Mir Geribert, a qui acusa de tenir *mans pecadores*, i els seus fills van sol·licitar autorització al comte per a aquesta expedició al sud per a demostrar, amb fets indiscutibles, la seva submissió i adhesió al comte a qui tant havien menyspreat¹⁰¹. Així doncs, es tractaria d'una demostració de fidelitat, és a dir, que buscaven exhibir la sinceritat del seu compromís amb el comte¹⁰². En aquest sentit i per a Bonnassie, només es podia preveure un fracàs en l'assalt contra la ciutadella musulmana de Móra d'Ebre¹⁰³.

No cal dir que les interpretacions sobre aquesta mort davant dels musulmans també són ben diferents. Per exemple, la historiografia romàntica penedesenca considera aquesta expedició com l'acció d'un home que no podia estar-se quiet i que no era *de mitges tintes*. Gràcies a aquesta expedició, Mir Geribert troba *un bell morir* i fa oblidar tot el mal que havia causat als comtes¹⁰⁴. Rovira i Virgili qualifica aquesta mort com *el tràgic final d'una tempestuosa vida*¹⁰⁵. Aurell atribueix un caràcter expiatori a aquesta lluita contra l'islam tal com temps després el tindrà la croada¹⁰⁶.

⁹⁹ Segons Bonnassie 1981, p. 139, Ramon Berenguer havia adquirit aquestes terres, després de la victòria sobre Mir Geribert, per tal de situar-se en una posició de força davant la noblesa. Vegeu també Batet 2005, pp. 65-67 i Soler 2015.

¹⁰⁰ Com diu Soler 2015, p. 79, "la promoció de la *Vilafranca* penedesenca responia a un objectiu polític ben clar. El comte volia afiançar el seu domini sobre les senyorialitzades terres del Penedès i la concessió d'un mercat i fira a l'estratègic emplaçament de Vilafranca, garantia el seu control econòmic i territorial".

¹⁰¹ Sobrequés 2011b, pp. 83 i 82.

¹⁰² Sobrequés 2011a, p. 58.

¹⁰³ Bonnassie 1981, p. 102.

¹⁰⁴ Planes 1984.

¹⁰⁵ Rovira i Virgili 1922-1934, p. 501.

¹⁰⁶ Aurell 1995, pp. 77-78.

Al seu torn, Ruiz-Domènec afirma que Mir Geribert era *un autèntic excèntric*¹⁰⁷ i que potser *el seu temperament biliós, gens polític, imprudent*, va portar-lo a acabar tan malament¹⁰⁸. Al seu entendre Mir Geribert era, en certa manera, un visionari i un patriota, si més no perquè *veia la guerra com un retorn a l'esperit fundacional de la seva pàtria i estava convençut que Catalunya derrotaria els musulmans i estendria les seves fronteres fins al riu Ebre*¹⁰⁹. Per tot plegat, afirma que Mir Geribert va fer *un sacrifici amb glòria per a ell i els seus, com el de l'heroi Roland que mor als cingles de Roncesvalls com a prova d'amor al seu oncle Carlemany*. Tanmateix, en aquest cas, *mor com a ofrena d'amor a la seva muller Guisla*¹¹⁰. Jo, en aquest punt, tornaria a parafrasejar al mateix Ruiz-Domènec i no trauria les coses de polleguera.

5.4. Els descendents

L'entesa dels fills de Mir Geribert amb els comtes de Barcelona es va refer aparentment sense problemes. L'any 1067 consta que el seu fill Gombau va encomanar a Ramon Isimbert, la seva esposa i fills els castells d'Eramprunyà i Campdàsens¹¹¹. Més informació tenim sobre el seu altre fill i hereu, Arnau Mir de Santmartí, qualificat per Ruiz-Domènec com a home de confiança i amic de Ramon Berenguer II¹¹², i que no havia intervingut en els actes del seu pare i germans, atès que no és esmentat en cap dels documents que posen fi al conflicte. Probablement l'any 1076, va prestar jurament de fidelitat al Cap d'Estopes, per Olèrdola i Eramprunyà¹¹³. I en un document de 1080, en què es tracten els problemes que Ramon Berenguer havia tingut amb el seu germà Berenguer Ramon, el Fratricida, dóna en ostatges per respondre al

¹⁰⁷ Ruiz-Domènec 2006, p. 88. També assegura que "Mir Geribert va concebre la vida com la lluita constant contra els seus enemics exteriors, contra els seus enemics de dins del país i contra algun dels seus parents" (p. 95).

¹⁰⁸ Ruiz-Domènec 2001, p. 15.

¹⁰⁹ Ruiz-Domènec 2006, p. 131.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 138. A més a més, encara fa un pas molt més enllà en la valoració de tot el que envolta la mort de Mir Geribert. Suposant que el pare de Ricard Guillem també devia anar a Tortosa, vol pensar que el fet va ser determinant perquè això va canviar els objectius de la vida de qui, a parer seu, és el primer empresari català de la història. I això perquè, segons Ruiz-Domènec (2001, p. 19), Ricard Guillem es va plantejar "la vida com un allunyament de la posició paterna".

¹¹¹ Feliu, Salrach 1999, pp. 1236-1238 i Ruiz-Domènec 2006, pp. 418-419.

¹¹² Ruiz-Domènec 2006, p. 156.

¹¹³ El 1074 ja li havia promès que es mantindria com a home soliu seu a canvi de 100 unces d'or anuals (Feliu, Salrach 1999, pp. 1417-1418), vegeu també Sobrequés 2011b, p. 122 i Ruiz-Domènec 2006, p. 422. L'any 1090 es va establir una convinença entre Arnau Mir i el comte Berenguer Ramon II sobre els castells d'Olèrdola i Eramprunyà (Ruiz-Domènec 2006, pp. 443-444).

compliment de la seva paraula deu dels *seus millors homes*, un d'ells és Arnau Mir de Santmartí. Semblantment el 1089, el mateix Arnau Mir va recolzar que Berenguer Ramon, el Fratricida, fos tutor del fill del Cap d'Estopes. En diversos esdeveniments posteriors, Arnau Mir apareix com a conseller i persona fidel dels successors de Ramon Berenguer I¹¹⁴. Per altra banda, cal afegir que Arnau Mir de Santmartí també és esmentat en la identificació dels magnats que es van reunir per tal de redactar els Usatges al costat del comte¹¹⁵. Tot plegat mostra que la confiança, si mai s'havia trencat del tot, s'hauria recuperat.

6. CONCLUSIONS: L'ASPECTE SOCIAL

Aquestes comunament anomenades revoltes feudals no només tenen un aspecte polític, sinó també un aspecte social molt significatiu: assenyalen l'emergència d'una nova aristocràcia que lluitava contra les limitacions imposades a l'extensió del seu poder. Com deia Bonnassie, la possibilitat d'enriquir-se va portar als nobles a la lluita contra tot i contra tothom, a utilitzar qualsevol mètode per ampliar les pròpies parcel·les de riquesa i de poder, fins al punt que van arribar a desbordar la capacitat de control i de fre de les institucions anteriors. El que volien o feien aquests nobles era qüestionar el règim comtal, usurpaven les terres i els ingressos fiscals i van patrimonialitzar les terres de feu. De fet, segons Feliu, la raó de la *revolta* de Mir Geribert és *assaltar el fisc comtal* i amb aquests diners pagar als soldats professionals¹¹⁶. Necessitava aquests *milites* per tal de continuar ampliant el seu poder i necessitava diners per pagar-los.

Els nobles també van patrimonialitzar els castells, de manera que aquests van acabar escapant del control del comte i en van edificar de nous sense el seu consentiment. Tot i que des de finals del segle XI, la situació va canviar, els senyors lliuraven els castells al comte que els hi retornava com a infeudats. En aquests castells, a més, hi van començar a proliferar les clientelles armades perquè en tot aquest procés es revaloritza el paper de la noblesa com a guerrers professionals i per això sorgeixen els exèrcits privats que són els que han de mantenir el poder dels nobles.

En aquesta època de canvis i transformacions també s'estan delimitant els poders i les capacitats de cadascú i s'estan establint unes noves regles de joc. Aquests nobles busquen les seves pròpies parcel·les de poder, d'influència, de riqueses, de domini, etc. i les volen ben diferenciades de les dels

¹¹⁴ Sobrequés 2011b, pp. 103, 125, 136 o 152.

¹¹⁵ Cingolani 2008b, p. 173, nota 436.

¹¹⁶ Feliu 2010, p. 125.

altres, en un procés semblant al que succeirà al segle XIII. Calia que quedés clar on començava i acabava el domini de cadascú, de manera que podríem dir que ens trobem davant d'un conflicte tipus vasos comunicants, perquè el reforçament del poder dels senyors es feia en detriment de l'autoritat comtal i a la inversa. Es tractava d'un clar xoc d'ambicions i d'interessos.

Els senyors dels castells al segle XI trenquen l'ordre jurídic, social, polític, econòmic i fins i tot moral, i per això alguns autors parlen de revoltes feudals. A diferència d'altres casos, en aquest, el comte de Barcelona triomfa però això no impedeix que el poder comtal surti transformat del conflicte. I qui foren els grans perjudicats de tot plegat? Sens dubte, els pagesos, ja definitivament i total desprotegits de la rapacitat senyorial. De fet, en la resolució de l'enfrontament no es castiguen i s'accepten les violències que havia patit la pagesia. Com clarament assenyala Bonnassie, la principal diferència entre la sentència de 1052 i la de 1058 és *l'actitud adoptada envers les comunitats pageses*¹¹⁷. Des de llavors, els pagesos no podrien comptar ni tan sols amb la protecció del comte. Com conclou Fontana, aquesta lluita pel poder, iniciada amb l'excusa de defensar els pagesos de la violència senyorial, va acabar amb un compromís que reconeixia el dret dels nobles a seguir-los explotant¹¹⁸.

Personalment, em sembla que la terminologia utilitzada per la historiografia ens indueix a pensar que el que va fer Mir Geribert era destructiu, era il·legal (si és que podem parlar de legalitat en aquell temps). S'assegura que es va revoltar, que va atacar al poder establert, que va actuar amb traïdoria, s'utilitzen conceptes negatius que posen l'accent en el suposat mal comportament dels senyors de la frontera. Quan potser el que pretenien era obtenir el màxim benefici possible en un context de canvis en el qual els poders tradicionals també estaven canviant i, a més, tenien altres problemes que els feien descuidar la frontera. Jo no qualificaria el que va fer Mir Geribert de revolta ni de sublevació sinó que ell mirava de protegir-se i probablement de defensar a Sanç i els interessos de Gombau de Besora i, si aconseguia més quotes de tot, millor, i ho feia mentre el comte estava ocupat en altres qüestions i territoris.

Crec més aviat que el que pretenien i el que proposaven Mir Geribert i els altres nobles no era tan diferent del que pretenia Ramon Berenguer I i, a més, mentrestant l'ajudaven a protegir la frontera. S'estava procedint a un nou repartiment del poder i de les rendes i, en un marc com aquell, és comprensible que tothom treballés pels seus interessos particulars. Cert és que al final el resultat pot ser el mateix, és a dir, una contestació oberta al poder establert, però els motius no ho són. El temps va demostrar que l'estratègia de Ramon

¹¹⁷ Bonnassie 1981, p. 131.

¹¹⁸ Fontana 2014, p. 21.

Berenguer va triomfar i va aconseguir imposar-se als senyors del Penedès. En qualsevol cas, el resultat de la suposada revolta de Mir Geribert, com les de tants d'altres, és el mateix arreu: el feudalisme és una realitat, si bé trigaria a configurar-se del tot.

7. BIBLIOGRAFIA CITADA

- Aurell, Martin (1995), *Les noces du comte. Mariage et pouvoir en Catalogne (785-1213)*, París, Publications de la Sorbonne.
- Batet, Carolina (1996), *Castells termenats i estratègies d'expansió comtal. La Marca de Barcelona al segle X-XI*, Vilafranca del Penedès, Institut d'Estudis Penedesencs.
- Batet, Carolina (2005), *El Castell Termenat d'Olèrdola*, Barcelona, Museu d'Arqueologia de Catalunya.
- Benito Ruano, Eloy (1990), *El principado de Asturias: notas y lecciones de un centenario*, "Espacio, Tiempo y Forma" 3, pp. 49-82.
- Bonnassie, Pierre (1979-1981), *Catalunya mil anys enrera*, 2 vols., Barcelona, Ed. 62.
- Cingolani, Stefano Maria (2008a), *Estratègies de legitimació del poder Comtal: l'abat Oliba, Ramon Berenguer I, la seu de Barcelona i les Gesta Comitum Barchinonensium*, "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia" 29, pp. 135-175.
- Cingolani, Stefano Maria (2008b), *Llibre dels Reis*, València, Universitat de València.
- Cingolani, Stefano Maria (2011-2013), *L'Abat Oliba, el poder i la paraula*, "Acta historica et archaeologica mediaevalia" 31, pp. 115-162.
- Abadal, Ramon d' (1969), *Dels visigots als catalans. La formació de la Catalunya independent*, 2 vols., Barcelona, Ed. 62.
- Feliu, Gaspar (1996), *La pagesia catalana abans de la feudalització*, "Anuario de Estudios Medievales" 26, pp. 19-42.
- Feliu, Gaspar (2000), *Aspectes de la formació del feudalisme a Catalunya*, "Recerques" 41, pp. 177-220.
- Feliu, Gaspar (2003), *Feudalisme: llibertat i servitud*, en Barceló, Miquel (ed.), *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, València, Universitat de València, pp. 45-70.
- Feliu, Gaspar (2010), *La llarga nit feudal. Mil anys de pugna entre senyors i pagesos*, València, Universitat de València.
- Feliu, Gaspar; Salrach, Josep M. (dirs.) (1999), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, Barcelona, Fundació Noguera.

- Fité, Francesc (2010), *Arnau Mir de Tost: un senyor de frontera al segle XI*, Lleida, Universitat de Lleida.
- Fontana, Josep (2014), *La formació d'una identitat. Una història de Catalunya*, Vic, Eumo editorial.
- Kosto, Adam J. (1998), *The convenientiae of the Catalan Counts in the Eleventh Century: a Diplomatic and Historical Analysis*, "Acta Historica et Archaeologica Medievalia" 19, pp. 191-228.
- Kosto, Adam J. (2001), *Making Agreements in Medieval Catalonia. Power, Order and the Written Word, 1000-1200*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Laliena, Carlos (1996), *La Formación del estado feudal: Aragón y Navarra en la época de Pedro I*, Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- Lladonosa, Josep (1974), *Arnau Mir de Tost*, Barcelona, R. Dalmau.
- Mínguez, José María (2004), *La España de los siglos VI al XIII: guerra, expansión y transformaciones en busca de una frágil unidad*, San Sebastián, Nerea.
- Mínguez, José María (2007), *Pacto privado feudal y estructura pública en la organización del poder político en la alta Edad Media*, "Res publica" 17, pp. 59-80.
- Ordeig, Ramon (2005), *Diplomatari de la Catedral de Vic: segle XI*, Vic, Publicacions del Patronat d'Estudis Osonencs.
- Pladevall, Antoni (1975), *Ermessenda de Carcassona, comtessa de Barcelona, Girona i d'Osona: esbós biogràfic en el mil·lenari del seu naixement*, Barcelona, Impr. Subirana.
- Planes, Ramon (1984), *Un príncep per a Olèrdola (L'aventura de Mir Geribert)*, Vilafranca del Penedès, Institut d'Estudis Penedesencs.
- Rovira Virgili, Antoni (1922-1934), *Història nacional de Catalunya*, vol. III, Barcelona, Pàtria.
- Ruiz-Domènec, José Enrique (1985), *L'estructura feudal: sistema de parentiu i teoria de l'aliança en la societat catalana (c. 980-c. 1220)*, Barcelona, Edicions del Mall.
- Ruiz-Domènec, José Enrique (2001), *Ricard Guillem o el somni de Barcelona*, Barcelona, Ed. 62.
- Ruiz-Domènec, José Enrique (2006), *Quan els vescomtes de Barcelona eren: història, crònica i documents d'una família catalana dels segles X, XI i XII*, Barcelona, Fundació Noguera.
- Ruiz, Vicenç (2011), *Homines de Terracia. Cultura escrita i hegemonia feudal (Terrassa, ca. 950-1150)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- Sabaté, Flócel (2007), *La feudalización de la sociedad catalana*, Granada, Universidad de Granada.

- Sabaté, Flocel (2010), *La Catalunya dels segles X-XII i la definició historiogràfica del feudalisme*, "Catalan Historical Review" 3, pp. 163-184.
- Salrach, Josep M. (1987), *El procés de feudalització (segles III-XII)*, *Història de Catalunya*, vol. II, Barcelona, Ed. 62.
- Salrach, Josep M. (1992), *Formació, organització i defensa del domini de Sant Cugat en els segles X-XII*, "Acta Historica et Archaeologica Medievalia" 13, pp. 127-173.
- Salrach, Josep M. (2000), *Multa placita et contenciones. Conflictos de los siglos X-XII en el Cartulario de Sant Cugat del Vallès*, en Pérez, Joseph; Aguadé Nieto, Santiago (comp.), *Les origines de la feodalité. Hommage à Claudio Sánchez Albornoz*, Madrid, Casa de Velázquez - Universidad de Alcalá, pp. 197-229.
- Salrach, Josep M. (2003), *Tradicions jurídiques en l'administració de justícia a l'edat mitjana: el cas de l'ariscara-harmiscara i la humiliació penitencial*, en Barceló, Miquel (ed.), *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, València, Universitat de València, pp. 71-102.
- Salrach, Josep M. (2004), *La comunitat pagesa*, en Giralt i Raventós, Emili (dir.), *Història Agrària dels Països Catalans. Vol. II. Edat Mitjana*, Barcelona, Universitats dels Països Catalans - Fundació Catalana per a la Recerca, pp. 505-540.
- Salrach, Josep M. (2013), *Justícia i poder a Catalunya abans de l'any mil*, Vic, Eumo editorial.
- Sanahuja, Pere (1943-1946), *Arnau Mir de Tost, caudillo de la reconquesta en tierras de Lérida*, "Ilerda" I, II, IV.
- Sobrequés, Santiago (2011a), *Els Barons de Catalunya*, Barcelona, Editorial Base (primera edició 1957).
- Sobrequés, Santiago (2011b), *Els Grans Comtes de Barcelona*, Barcelona, Editorial Base (primera edició 1961).
- Sobrequés, Jaume; Morales, Mercè (2011), *Comtes, reis, comtesses i reines de Catalunya*, Barcelona, Editorial Base.
- Soler, Maria (2015), *Del forum Granate a la fira de Vilafranca. Origen, creació i articulació d'una xarxa de mercats al Penedès feudal (segles IX-XII)*, "SVMMA. Revista de Cultures Medievales" 6, pp. 67-86.
- Zimmermann, Michel (1991-1992), *Catalogne et Regnum Francorum: les enseignements de la titolature comtale*, en *Symposium Internacional sobre els orígens de Catalunya: segles VIII-XI*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, pp. 209-263.

Fecha de recepción del artículo: julio 2016

Fecha de aceptación y versión final: marzo 2017